

AZƏRBAYCAN BƏSTƏKARLARININ ƏSƏRLƏRİ NAXÇIVAN SƏHNƏSİNDƏ

● Yaqut QULİYEVA,
AMEA Naxçıvan Bölməsinin
İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun
musiqi və teatr şöbəsinin əməkdaşı

Dünyanın bir sıra ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da teatr öz kökləri etibarını ilə çox qədimdir. 1873-cü ildə Bakıda başlayan teatr hərəkatı sonralar ölkənin başqa mədəniyyət mərkəzlərinə də yayılmış və genişliyə doğru inkişaf edərək neçə-neçə teatrın yaranmasına səbəb olmuşdu. Bunlardan biri də XIX əsrin 80-ci illərində əsası qoyulan Naxçıvan teatridir.

Naxçıvanda teatrın yaradılmasında qabaqcıl dünya mədəniyyətinin, incəsənətinin və ədəbiyyatının güclü təsiri olmuşdur. Naxçıvan Dövlət Dram Teatrının repertuarı çox zəngin tamaşalarla əhatə olunur. Burada dram və komediya janrlı əsərlərlə yanaşı musiqili əsərlərə, xüsusilə də musiqili komediyalara geniş yer verilir.

1920-30-cu illərdə Naxçıvan teatrının tarixində baş vermiş yeniliklərdən biri də teatrda opera əsərlərinin və musiqili komediyaların tamaşaya qoyulması idi. 1910-cu ildə Zülfüqar Hacıbəyovun Mirzəgə Əliyevlə birlikdə Naxçıvana gəlişi teatrın inkişafında böyük dönüş yaradır və yeni mərhələ açır. Həmin dövrdə ilk dəfə olaraq Naxçıvan teatrının səhnəsində Üzeyir Hacıbəyovun "Ər və arvad", həmçinin Z. Hacıbəyovun "Əlli yaşında cavan" musiqili komediyaları tamaşaya qoyulur. 1911-ci ilin yay fəslində Üzeyir Hacıbəyovun təşəbbüsü və Mirzəgə Əliyevin rəhbərliyi ilə doqquz nəfərdən ibarət aktyor truppası Naxçıvana qastrola gəlir. Onlar Naxçıvan səhnəsində Üzeyir bəyin

"Arşın mal alan", "O olmasın, bu olsun", "Ər və arvad", Z. Hacıbəyovun "Evliyəkn subay" musiqili komediyalarını tamaşaçılara təqdim edirlər. Sonralar bu əsərlər yerli aktyorların iştirakı ilə davamlı olaraq səhnələşdirilir.

1913-cü ildən başlayaraq Üzeyir bəyin əsərləri Naxçıvan teatrının repertuarında tez-tez yer alır. Bu əsərlərin teatr aktyorlarının səhnədə püxtələşməsinə çox böyük təsiri olmuşdur. Səməd Mövləvi, Firuzə Əlixanova, Əyyub Haqverdiyev, Mirhəsən Mirişli, Zoroş Həməzəyeva, Əkbər Qardaşbəyov, Sofya Hüseyinova, Roza Cəfərxanova və başqaları Üzeyir Hacıbəyovun qəhrəmanları ilə sənət aləmində yüksələrək özlərinə böyük tamaşaçı rəğbəti qazandırmışlar.

Üzeyir bəyin əsərləri müxtəlif rejissorlar tərəfindən dəfələrlə tamaşaya qoyulmuş, yeni-yeni aktyor nəslinin formalaşmasına böyük təsir göstərmişdir. 1917-ci ildə "Arşın mal alan" operettası Rza Təhməsinin rejissorluğu ilə yeni quruluşda səhnələşdirilmişdir. Tamaşanın böyük uğurla noticə alınması rejissoru hə-

vələndirir və o, "Ər və arvad", "O olmasın, bu olsun" musiqili komediyalarını da yüksək səviyyədə hazırlayıb tamaşaçılara təqdim edir. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, 1945-ci ildə Rza Təhməsinin rejissorluğu ilə çəkilmiş "Arşın mal alan" musiqili bədii filmi ölkəmizin hüdudlarından kənar da özünəməxsus şöhrət qazanmışdır.

1922-ci ildə Zülfüqar Hacıbəyovun "Aşiq Qərrib" operası Naxçıvan teatrının səhnəsində ilk dəfə tamaşaya qoyulur. Tamaşada təcrübəli aktyor truppası iştirak edirdi. İlk tamaşanın uğur qazanması teatr rejissorlarını dəfələrlə bu əsərə müraciət etməyə sövq edir. 1930-cu illərdə teatrın aktyor truppası operet-ta janrında sambalı tamaşalar oynamaqda tam şəkildə formalaşır.

Həmin ərfədə teatrda yalnız Ü. Hacıbəyovun "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan", "Ər və arvad", Z. Hacıbəyovun "Evliyəkn subay", "Əlli yaşında cavan" operetları oynanırdı. 1937-ci ilin mart ayında, Azərbaycan opera səhnəsində Məcnun rolunun ilk ifaçısı, məşhur aktyor, Azərbaycan xalq artisti Hüseyinqlu Sarabski Naxçıvana gəlir. O, teatrın aktyor kollektivi ilə birlikdə "Leyli və Məcnun", "Əsl və Kərəm", "Aşiq Qərrib" operalarında əsas rollarda çıxış edir. Böyük aktyor teatrın gənc aktyorlarına sənət aləmində əldə etdiyi aktyorluq təcrübələrinə əsaslanaraq dəyərli məsləhətlər verir.

Naxçıvan teatri 1940-ci illərdən başlayaraq yeni yaradıcılıq mərhələsinə qədəm qoyur. Həmin dövrdə teatra yeni və gənc aktyorlar cəlb olunur, bunun nəticəsində də teatr daha da qüvvətlənir, öz repertuarında musiqili əsərlərə geniş yer verir. Teatrın kollektivi müasir dövrün bəstəkarlarının əsərlərinə müraciət edir.

1943-cü ildə tanınmış Azərbaycan bəstəkarı Səid Rüstəmovun "Beş manatlıq gəlin" musiqili komediyası teatrın görkəmli aktyor və rejissoru Səməd Mövləvinin quruluşu ilə tamaşaya qoyulur. Sonralar teatrın bacarıqlı rejissorlarından İbrahim Həməzəyev, Baxşı

Qələndərli, Əskər Əhmədovlu da bu əsərə dəfələrlə müraciət etmişlər.

1945-ci ildə məşhur bəstəkar Fikrət Əmirovun Məmməd Səid Ordubadının librettosu əsasında yazdığı "Ürək calanlar" musiqili komediyası Səməd Mövləvinin quruluşunda hazırlanaraq tamaşaçılara təqdim olunur. Həmin dövrdə yeni əsərlərlə yanaşı dahi Üzeyir Hacıbəyovun əsərləri də yeni quruluşda davamlı şəkildə oynanırdı. Çünki bu möhtəşəm musiqi əsərlərinə aktyorların və rejissorların böyük marağı, eyni zamanda yerli tamaşaçıların yüksək tələbatı var idi.

Müharibədən sonrakı illərdə teatrın yaradıcı heyətinə gənc, istedadlı rejissorlar və aktyorlar daxil olur. 1946-cı ilin yeni teatr mövsümündə Süleyman Rüstəmin librettosu əsasında Səid Rüstəmovun yazdığı "Durna" musiqili komediyası tanınmış rejissor və aktyor İbrahim Həməzəyevin quruluşunda Naxçıvan səhnəsində ilk dəfə tamaşaya qoyulur. Əvvəlki illərdən fərqli olaraq teatrın yaradıcı kollektivi 1950-ci illərdə musiqili əsərlərə daha çox üstünlük verirdi. Onlar dəfələrlə oynanılmış musiqili komediyalarla yanaşı, yeni əsərlərə də müraciət edir, musiqi aləmində dönüş yaratmaq üçün öz müasirlərinin əsərlərinə daha çox maraq göstərirdilər.

Bu baxımdan 1958-ci ildə aktyor və rejissor İbrahim Həməzəyevin quruluşu ilə Səbit Rəhmanın və böyük bəstəkar Süleyman Ələsgərovun "Ulduz" musiqili komediyası tamaşaya qoyulur. Bu musiqili əsər böyük tamaşaçı auditoriyasının marağına səbəb olur. Əsərdəki orijinal musiqi emosionallığı, aktyorların mahınları canlı ifa etməsi tamaşaya xüsusi rəngarənglik verirdi. Musiqili komediyalardakı bütün bu özəlliklər tamaşaçıların zövqünü oxşayırdı.

1960-ci illərin əvvəllərində forma-üslub, janr axtarışları məqsədilə təcrübəli rejissorlar vaxtaşırı teatra dəvət olunurdu. Həmin illərdə Naxçıvan səhnəsində Süleyman Ələsgərovun "Ulduz" operettası ilə yanaşı daha dörd əsəri oynanırdı. 1963-cü ildə bəstəkarın "Özümü

bilorik" musiqili komediyasının tamaşaya qoyulması üçün Azərbaycan Dövlət Musiqili Komediya Teatrının istedadlı rejissorlarından sayılan Niyaz Şərifov Naxçıvan teatrına dəvət olunur. O, teatrın kollektivi ilə birgə bu əsər üzərində böyük söylə çalışır. Tamaşa çox yüksək səviyyədə hazırlanır. İlk tamaşa böyük uğur qazır. Sonralar bu əsər Naxçıvan teatrının rejissorları tərəfindən yeni quruluşlarda hazırlanaraq, tamaşaçılara təqdim olunur. Həmçinin Səleyman Ələsgorovun "Sevindik qız axtarır", "Haradasan, ay subaylıq", "Hər şeyin öz ulduzu" musiqili komediyaları da uğurla tamaşaya qoyulur. O dövrdə Fikrət Əmirovun "Gözün aydın" musiqili komediyası da teatrın repertuarına daxil olunur.

1963-cü ildə Azərbaycan Dövlət Akademik Milli Opera və Balet Teatrının bir qrup aktyora Naxçıvana qastrola göndirildi. Onlar Üzeyir Hacıbəyovun "Leyli və Mecnun", "Əsli və Kərəm", Zülfüqar Hacıbəyovun "Aşiq Qarlı" əsərlərini Naxçıvan tamaşaçılarına təqdim etdirdilər. Tamaşalarda əsas rolları Azərbaycanın tanınmış aktyorları ifa etdirdi. 1970-ci illin ortalarında teatr görkəmli Azərbaycan bəstəkarı Cahangir Cahangirovun "Xanəndənin taleyi" adlı əsəri ilə yenidən Naxçıvana qastrola gəldi. Onlar hər səfərdə Naxçıvandan xoş təəssüratlarla geri döndürülür. Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrının Naxçıvana növbəti qastrol səfəri 1986-cı ildə oldu. Bu dəfə onlar Üzeyir Hacıbəyovun "Koroğlu" operasını nümayiş etdirirlər. Koroğlu və Nigar rollarını SSRİ xalq artistləri Lütfliyar İmanov, Fidan Qasımovla ifa etdirdilər.

1983-cü ildə Sabit Rəhmanın və məşhur bəstəkar Emin Sabitoğlunun "Hicran" musiqili komediyası Naxçıvanda ilk dəfə oynanılmışdır. Tamaşanın quruluşçu rejissoru Əliqismət Lalayev idi. Rejissorun məsləhəti ilə tamaşada iştirak edən aktyorlar öz rolları üzərində böyük məsuliyyətlə işləyir, yüksək gülüş xarakteri daşıyan bu tamaşa nəinki tamaşaçıya, hətta aktyorların özlərinə də zövq verirdi. Səksəninci illərin əvvəllərində (1982) teatrın

görkəmli rejissoru Baxşı Qolondorlının quruluşunda bəstəkar Vəlif Adıgözəlovün "Boşunaq evləndirək" operettası tamaşaya qoyulur.

Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrında musiqili əsərlərin davamlı olaraq oynanılması teatrın aktyorlarının musiqi istedadının artmasına və müğənnilik qabiliyyətinin üzə çıxmasına böyük təsir göstərirdi. Aktyorların məharətli ifa tərzli səhnələşdirilən hər bir musiqili əsərin zəngin çalarlarla tərtib olunmasına toqnaq verirdi. Hələ otuzuncu illərdə "Leyli və Mecnun" operası Naxçıvan teatrının aktyorlarının iştirakı ilə ilk dəfə tamaşaya qoyularkən Leyli və Mecnun rollarının ilk ifaçıları Səməd Məvləvi və Firuz Əliyev olmuşdur. Həmçinin "Əsli və Kərəm" operasında Əsli və Kərəm rollarını da həmin aktyorlar ifa etmişlər. Bu tamaşalarda digər rolları Əyyub Həqverdiyev, Məmməd Quliyev, İsa Musayev, Müzəffər Səfərov və başqaları ifa etmişlər.

Müstəqillik illərində, Naxçıvan Dövlət Musiqili Dram Teatrı yenə də musiqili əsərlərə müraciət edir. 1998-ci ildə Naxçıvan Muxtar Respublikasının Ali Məclisinin sədri Vəlif Təlibovun xüsusi göstərişi, köməkliyi və qayğısı sayəsində teatrın bir qrup aktyoru ilk dəfə olaraq Türkiyə Cumhuriyyətinin Ankara, İstanbul, Trabzon, Qars, İğdır şəhərlərinə qastrola gəldi. Türk səhnəsevərləri dəhi Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan", "Məşədi İbad", "Ər və arvad" musiqili komediyaları təqdim olunur. Türkiyənin mətbu orqanlarında Naxçıvan teatrının uğurlu qastrolu haqqında yazılar dərc olunur.

Araşdırmaları yekunlaşdıraraq demək olar ki, istər Azərbaycan klassik musiqi irsinin, xalq mahnılarının, istərsə də bəstəkar musiqilərinin təbliği və xalqa təqdimatında 125 yaşlı Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Musiqili Dram Teatrının böyük tarixi əhəmiyyəti olmuş, yeni aktyor və musiqiçi nəslinin yetişməsinə xüsusi rol oynamışdır.